140 χρόνια μετά το **Κεφάλαιο** του Μαρξ

ΤΙ ΘΑ ΕΛΕΓΕ Ο ΚΑΡΟΛΟΣ ΓΙΑ ΤΟΝ ΝΕΟ ΚΑΠΙΤΑΛΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΡΙΣΤΕΡΑ;

Μίμης Ανδρουλάκης

Στην **Ημερησία** και τον **Βασίλη Σκουρή**

140 χρόνια «Κεφάλαιο» του Καρλ Μαρξ. Μου είπες ότι θα επιχειρούσες να πιάσεις «επαφή» μαζί του και να του πάρεις σχετικά συνέντευξη. Δεν τα κατάφερες…

Όχι, η ένταση σήμερα στην κοινοβουλευτική ομάδα του ΠΑΣΟΚ δυσκόλεψε την πνευματική επικοινωνία μας. Ο ίδιος ο Μαρξ συλλαμβάνει το «Κεφάλαιο» σαν την κάθοδο του Οδυσσέα στον κόσμο των νεκρών. Στο παρελθόν πέτυχα κι εγώ αυτήν την κάθοδο, συνομίλησα με τις «σκιές» του Μαρξ, του Φρόυντ και του Νίτσε στο βιβλίο μου «The Dream».

Ένας αριστερός σήμερα έχει λόγο να διαβάσει το «Κεφάλαιο»; Έχει επικαιρότητα αυτό το θεωρούμενο «ημιτελές αριστούργημα»;

Είναι επίκαιρο γιατί υπάρχει ο καπιταλισμός, οπωσδήποτε νέος, μετασχηματισμένος αλλά είναι πάντα ο κεφαλαιοκρατικός τρόπος παραγωγής. Το μόνο που χρειάζεται είναι μία ανάγνωση διαφορετική. Θα βοηθήσει να συλλάβουμε την «οικονομική ανατομία» των σημερινών κοινωνικών και πολιτικών αγώνων.

Ναι, αλλά η ύπαρξη αυτού του καπιταλισμού δεν διαψεύδει το «Κεφάλαιο» την προφητεία της άμεσης κατάρρευσής του;

Ακούγεται παράδοξο αλλά στο «Κεφάλαιο» δεν θα βρείτε πουθενά μια «θεωρία κατάρρευσης». Ο Μαρξ εξηγεί ότι ο καπιταλισμός, σε αντίθεση μ' όλα τα προηγούμενα συστήματα που ήταν συντηρητικά και στατικά, είναι δυναμικός, αυτοανανεούμενος σχηματισμός ο οποίος «δεν μπορεί να υπάρχει δίχως να επαναστατικοποιεί τα εργαλεία παραγωγής». Δηλαδή ο καπιταλιστής είναι καταδικασμένος να προωθεί την τεχνολογική και οργανωτική καινοτομία αν θέλει να αποκτά προβάδισμα έναντι των ανταγωνιστών του. Καινοτομία ή θάνατος! Αυτή είναι η εντατική διεύρυνση των αγορών. Υπάρχει και η εκτατική, η γεωγραφική. «Αχ, λέει στον Ένγκελς, δεν προβλέψαμε τη δημιουργία νέων μεγάλων αγορών από το μηδέν, όπως στην Καλιφόρνια και την Αυστραλία». Φανταστείτε τι θα έλεγε σήμερα για την Κίνα και την Ινδία και αύριο για την Αφρική. Όχι, η δυναμική του καπιταλισμού δεν διαψεύδει το «Κεφάλαιο». Πιστεύω ότι αυτή η κατανόηση της μακροζωίας του καπιταλισμού από τον ώριμο και απογοητευμένο Μαρξ ήταν ένας βασικός λόγος που δεν ολοκλήρωσε ποτέ τους τρεις από τους τέσσερις τόμους του. Η αγχώδης αμφιβολία του τον αρρώσταινε.

Άρα η αριστερά θα έχει για αρκετές δεκαετίες μπροστά της τον καπιταλισμό.

Ο Μαρξ με έμφαση τονίζει ότι κανένας κοινωνικός σχηματισμός δεν εξαντλείται, «καμία κοινωνική συγκρότηση δεν εξαφανίζεται όσο υπάρχει χώρος εντός της για να αναπτυχθούν οι παραγωγικές δυνάμεις». Στην ημερήσια διάταξη, θα πει ο Μαρξ, η ανθρωπότητα βάζει προβλήματα που

μπορεί να επιλύσει. Κι αυτά δεν υπάγονται σήμερα στην μηχανική της αντικατάστασης ενός συστήματος από ένα άλλο. Το πρόβλημα είναι εκείνοι οι μετασχηματισμοί στο εσωτερικό του καπιταλισμού που αυξάνουν τις ευκαιρίες, τις δυνατότητες, τις επιλογές και τα τελικά αποτελέσματα, πρώτα των οικονομικά αδύνατων αλλά και των δυναμικών μεσαίων στρωμάτων και της ανερχόμενης, αυτοδημιούργητης, καινοτομικής επιχειρηματικότητας,

Άραγε η αριστερά διάβασε ποτέ το «Κεφάλαιο»; Σημαίνει τίποτα για το ΠΑΣΟΚ, τον ΣΥΡΙΖΑ ή το ΚΚΕ το «Κεφάλαιο»;

Η αριστερά δεν διάβασε το «Κεφάλαιο». Η αριστερά συνήθως καταγγέλλει αλλά δεν μελετά τον καπιταλισμό. Υπάρχει μία εγγενής «προδοσία» της αριστεράς, μαρξιστικής και μη, στον Μαρξ. Πρώτα έγινε κρατικιστική παρά τις δραματικές προειδοποιήσεις του Μαρξ να μην παρασυρθεί από την κρατική δεισιδαιμονία. Ύστερα είτε τοποθετήθηκε αποκλειστικά στο πεδίο της αναδιανομής, να φορολογείς και να ξοδεύεις, αγνοώντας μία δημοκρατικοποίηση, «κοινωνικοποίηση» και πράσινη μεταμόρφωση στην καρδιά του τρόπου παραγωγής και της χρηματοοικονομικής σφαίρας. Είτε έχει την αυταπάτη ότι είναι μια εξωτερική δύναμη καθαρού αντικαπιταλισμού, «απ' έξω». Λάθος. Στην πραγματικότητα η αριστερά είναι μία εσωτερική δύναμη μετασχηματισμού του καπιταλισμού και μπορεί να επηρεάσει αποφασιστικά τη δυναμική, τις ισορροπίες, τις αντιφάσεις ακόμη και το ποιο είδος καπιταλισμού θα έχουμε. Υπάρχουν πολλοί καπιταλισμοί. Τα κόμματα της αριστεράς περισσότερο σκέφτονται με το μυαλό του κρατιστή Λασσάλ, αντίπαλου του Μαρξ και ενός κακοδιαβασμένου Κέυνς παρά με τη λογική του «Κεφαλαίου», δηλαδή των εγγενών αντιφάσεων του καπιταλισμού. Το εντυπωσιακό είναι ότι ο Μαρξ αφιέρωσε τρεις δεκαετίες για να γράψει το «Κεφάλαιο» κι όχι την «Επανάσταση». Και πήγε στην Βρετανία, το κέντρο τότε του βιομηχανικού καπιταλισμού.

Πού θα πήγαινε τώρα;

Στο Νέο Καπιταλισμό του 21^{ου} αιώνα θα επέλεγε ένα από τα τρία χρηματοοικονομικά του κέντρα, Νέα Υόρκη, Λονδίνο, Χονγκ Κονγκ. Μάλλον το Λονδίνο. Βέβαια το παλιό του όνειρο ήταν να πάει στην Αμερική. Το αστείο είναι ότι μόνο στην Αμερική θα σημειώσει μία ανέλπιστη εμπορική επιτυχία το «Κεφάλαιο» αφού έτρεξαν να το αγοράσουν τα παπαγαλάκια της Wall Street γιατί νόμισαν ότι θα βρουν κερδοσκοπικές συνταγές για το χρηματιστήριο.

Ο Μαρξ θα κεραυνοβολούνταν αν έβλεπε τα χαρακτηριστικά του Νέου Καπιταλισμού; Ας αρχίσουμε από την παγκοσμιοποίηση…

Κάθε άλλο, με προφητικό τρόπο και ενθουσιώδη θαυμασμό περιγράφει τη δυναμική ενός παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού που δεν μπορεί να επιζήσει δίχως να αναπτύσσει επαναστατικά την τεχνολογία, να μετατρέπει ένα συνονθύλευμα εμπόλεμων κρατών - εθνών και πριγκιπάτων σε μία

παγκόσμια αγορά, να σαρώνει τα απομεινάρια των παλιών σχηματισμών, να διαλύει όλες τις στέρεες και σκουριασμένες σχέσεις, να παραμερίζει την παλιά εθνική μονομέρεια, να γκρεμίζει τα σινικά τείχη με την τεχνολογία και τις φθηνές τιμές των εμπορευμάτων, να βάζει στη θέση της παλιάς τοπικής και εθνικής αυτάρκειας την **παγκόσμια αλληλεξάρτηση**, να δημιουργεί έναν κόσμο «κατ' εικόνα και ομοίωση του». Γι' αυτόν χωρίς περιστροφές η παγκοσμιοποίηση αντιπροσώπευε μία ιστορική πρόοδο, στην προοπτική της οποίας έβλεπε τον σοσιαλισμό. Η αμυντική, φοβική στάση μίας αριστεράς που μιλά στο όνομά του θα του ήταν ακατανόητη. Εμείς αντιπροσωπεύουμε μία αριστερά που θέλει να μοιράσει δικαιότερα τα «κέρδη της παγκοσμιοποίησης» αλλά και να επηρεάσει τη δυναμική και το περιεχόμενό της κι όχι να την ανακόψει με υπερπροστατευτισμό. Αυτό θα ήταν καταστροφή.

Στην «Ημερησία» είχες αναφέρει πρόσφατα ότι στον Νέο Καπιταλισμό τα χρηματοοικονομικά μέσα υπερέχουν της παραγωγής και είναι πολλαπλάσια του ετήσιου παραγόμενου πλούτου. Αυτό μάλλον θα ήταν αδιανόητο για τον Μαρξ.

Μπορεί στην ευρύτερη αριστερά να κυριάρχησε ένας παραγωγικισμός αλλά στο «Κεφάλαιο» ο Μαρξ δίνει σημαντική θέση στην χρηματοοικονομική σφαίρα σαν «καθαρό νοηματικό φάντασμα», ένα σύνολο συμβόλων και ιερογλυφικών, χρηματικών και μη. Όσο κι αν αυτονομείται από την πραγματική οικονομία, η χρηματοοικονομική σφαίρα πραγματώνεται κατά τον Μαρξ στον βαθμό που επιστρέφει στην παραγωγή του κοινωνικού πλούτου και εμφανίζεται σαν γενικός αντιπρόσωπός του. Τώρα βέβαια ο «αντιπρόσωπος» αποκτά δική του ανεξάρτητη ζωή, πολλαπλασιάζεται και μεταφέρεται σε χρόνο dt πάνω και πέρα από σύνορα. Σήμερα τα «χαρτιά» υπερέχουν του ρευστού χρήματος, το άυλο, το νοητό, το συμβολικό κεφάλαιο είναι πολλαπλάσιο του πραγματικού και σε κανονικές περιόδους συμβάλλει στην αποτελεσματική τοποθέτηση των πόρων ανάμεσα στους κλάδους της οικονομίας, τις χώρες και τις περιοχές του πλανήτη. Εμάς σαν Νέα Αριστερά μας ενδιαφέρει καθένας με μία έξυπνη ιδέα, με μια καινοτομία να έχει σχετικά εύκολη πρόσβαση στη χρηματοδότηση. Καθένας ακόμα και με μεσαία εισοδήματα να μπορεί να επενδύει με σχετική ασφάλεια σε νέα ασφαλιστικά και χρηματοοικονομικά προϊόντα. Δηλαδή επιδιώκουμε μία κοινωνική διεύρυνση και δημοκρατικοποίηση της χρηματοοικονομικής σφαίρας.

Τελικά υπάρχει κάτι που θα μπορούσε να προκαλέσει έκπληξη και αμηχανία στον Μαρξ του «Κεφαλαίου»;

Ναι, η διακινδύνευση, το ρίσκο ως ένα από τα πιο βιτσιόζικα εμπορεύματα του Νέου Καπιταλισμού. Το ρίσκο στην χρηματοοικονομική σφαίρα τεμαχίζεται σε μικροσωματίδια, πακετάρεται και πουλιέται σε άπειρους συνδυασμούς σε νέους επενδυτές, μεταβιβάζεται από τις τράπεζες σε άλλους παίκτες, διαχέεται και θεωρητικά μειώνεται, δημιουργεί μια νέα «βιομηχανία ρίσκου» με νέα «παράγωγα» και «δομημένα» προϊόντα, με νέους μη

τραπεζικούς θεσμούς της χρηματοπιστωτικής σφαίρας (hedge funds, private equity κλπ.). Μόνο με τη γλώσσα του Μαρξ στο εκπληκτικό κομμάτι του «Κεφαλαίου» με τίτλο «Ο φετιχικός χαρακτήρας του εμπορεύματος και το μυστικό του» μπορούμε να περιγράψουμε έξυπνα αυτό το νέο εμπόρευμα που η αξία του μετατρέπεται σε «κοινωνικό ιερογλυφικό», η «ανάλυση είναι γεμάτη μεταφυσική σοφιστεία και θεολογικές παραξενιές», «πατάει με το κεφάλι κάτω, γεννοβολά φαντασιοπληξίες, πιο θαυμαστές ακόμα κι από το αν άρχιζε να χορεύει στα καλά καθούμενα». Πολύ σύντομα θα καταλάβουμε τι θα συμβεί όταν θα αρχίσει ο τρελός χορός στην αδιαφανή και περίπλοκη σφαίρα του securitization, δηλαδή της διασποράς κινδύνων.

Τι θα έλεγε ο Μαρξ στον Μπερνάνκι της Fed ή στον Τρισέ της Ευρωπαϊκής Κεντρικής Τράπεζας μπροστά στον κίνδυνο μίας κρίσης στο χρηματοπιστωτικό σύστημα;

Το ρίσκο που έδιωξαν οι τράπεζες από την πόρτα θα εισβάλει από το παράθυρο, η διαφοροποίηση των κινδύνων συγκλίνει και συγκεντρώνεται τελικά σε μερικούς αδύνατους κρίκους και υπάρχει πιθανότητα μιας μεγάλης κρίσης. «Μη βιάζεστε», θα τους πει «να πνίξετε την κρίση πριν καν εμφανιστεί με περικοπές επιτοκίων, καλύτερα μία μικρή κρίση σήμερα να κάνει τη δουλειά της αυτοδιόρθωσης παρά μία καταστροφική αύριο». «Μην δημιουργείτε τον ηθικό κίνδυνο καθένας να ρισκάρει ελεύθερα και το κράτος με το χρήμα των φορολογούμενων να έρχεται να τον σώζει» θα έλεγε στον Κινγκ της Τράπεζας της Αγγλίας. «Καμιά επιχείρηση ακόμα κι αν είναι τράπεζα δεν είναι πια τόσο μεγάλη που δεν μπορεί να χρεοκοπήσει. Σώστε τους καταθέτες, προφυλάξτε από τη μόλυνση την οικονομία αλλά αφήστε και κάποιους να τους τιμωρήσουν σκληρά οι αγορές», θα έλεγε ο Κάρολος.

Ωστόσο οι κρίσεις υπερπαραγωγής όπως περιγράφονται στο «Κεφάλαιο» είναι ξεπερασμένες;

Όχι, έχει απλώς μεταβληθεί η μορφή, η ένταση και η περιοδικότητά τους. Ο Νέος Καπιταλισμός έχει δημιουργήσει μία σειρά αμορτισέρ για να απορροφά τα σοκ. Χάρη στην πληροφορική η προσφορά παρακολουθεί με ταχύτητα τις διακυμάνσεις της ζήτησης. Δεν γεμίζουν πια οι αποθήκες με απούλητα προϊόντα. Χάρη στις χρηματοοικονομικές καινοτομίες οι δαπάνες αποσυνδέονται από το εισόδημα, οι επενδύσεις από τα κέρδη μιας επιχείρησης και οι επενδύσεις και οι δαπάνες μίας χώρας από το επίπεδο της αποταμίευσής της. Όμως όπως πολύ σωστά επισημαίνει ο Μαρξ, ο καπιταλισμός ξεπερνά τις αντιθέσεις του υψώνοντάς τες σε ένα ανώτερο επίπεδο. Έτσι η παγκοσμιοποίηση που διαφοροποιεί τους κινδύνους μπορεί επίσης να τους συγχρονίσει με ταχύτητα.

Τα κέρδη όμως πάντα πολλαπλασιάζονται για το κεφάλαιο…

Έτσι φαίνεται από πρώτη ματιά και για μία περίοδο αλλά ο Μαρξ σε αντίθεση με τους «μαρξιστές» της πλάκας που φαντάζονται ότι τα ποσοστά κέρδους αυξάνονται ακατάπαυστα, εισάγει στο «Κεφάλαιο» τον νόμο της πτωτικής τάσης του ποσοστού κέρδους. Η τάση του φθίνοντος ποσοστού κέρδους, με αντίρροπες φυσικά τάσεις, δεν σημαίνει κατάρρευση αλλά αποκαλύπτει την κυκλικότητα και δυναμική του παγκοσμιοποιημένου καπιταλισμού καθώς και την ασύμμετρη ανάπτυξη κλάδων, χώρων και περιοχών του. «Οι ίδιοι νόμοι παράγουν για το κεφάλαιο ένα αυξανόμενο απόλυτο όγκο κερδών και ένα μειούμενο ποσοστό κέρδους», μας λέει στο «Κεφάλαιο».

Τελικά ο Μαρξ διαψεύστηκε πουθενά στο «Κεφάλαιο»;

Ναι, υπέθεσε μία ακραία συγκεντροποίηση του κεφαλαίου στον ένα πόλο και στέρηση κάθε ιδιοκτησίας στον άλλο, στην μισθωτή εργασία. Ο μισθωτός στις αναπτυγμένες χώρες του καπιταλισμού όμως δεν «έχει να χάσει μόνο τις αλυσίδες του» αλλά το σπίτι και τα ακίνητά του, τα διαρκή καταναλωτικά του αγαθά, το γνωστικό του κεφάλαιο, το ασφαλιστικό του κεφάλαιο ακόμα και τα ομόλογα και τις μετοχές του. Φυσικά το «Κεφάλαιο» είναι μία αφαίρεση. Στην πράξη ο Μαρξ έβλεπε ότι η καπιταλιστική κοινωνία είναι πολύ πιο διαφοροποιημένη και πρόλαβε να παρατηρήσει τη «χρυσή αλυσίδα» που συνδέει μέσω των ομολόγων το κράτος με λαϊκά στρώματα.

Τελικά το «Κεφάλαιο» πέτυχε ή απέτυχε;

Ήταν εκ γενετής καταδικασμένο να αποτύχει μέσα στην ιστορική και μυστηριώδη επιτυχία του. Επιτυχία ισοδύναμη με αυτή του Δαρβίνου, του Φρόιντ, του Μπετόβεν και του Ντοστογιέφσκι στον 19ο αιώνα. Το «Κεφάλαιο» δεν ολοκληρώθηκε ποτέ όχι από τις δικαιολογίες που επικαλείται ο Μαρξ αλλά γιατί παραμένει εγγενώς ανολοκλήρωτο το εγχείρημα να φτιάξεις ένα **τέλειο νοητό χάρτη** για ένα ατελές σύστημα, «μη ολοκληρώσιμο» όπως λέμε στα μαθηματικά, με ατελή ανταγωνισμό, ατελή πληροφόρηση, με υψηλό βαθμό αβεβαιότητας, ευαίσθητο σε ακανόνιστες μεταβολές, με ανθρώπους που ενθουσιάζονται, ξεχνούν, τρελαίνονται, απογοητεύονται, πανικοβάλλονται. Η σκέψη του Μαρξ είναι τόσο δεσμευμένη, όπως όλος ο 19ος αιώνας ίσως και ο 20ος, στην παλιά φυσική της αιτιοκρατίας. Ο Μαρξ διάβασε μόνος του «διαφορικό λογισμό» αλλά αυτός αφορά τις συνεχείς, κανονικές μεταβολές. Θα πάθαινε «πλάκα» διανοητική αν είχε μυηθεί στην φυσική της απροσδιοριστίας και στα «φράκταλ» μαθηματικά της άγριας αβεβαιότητας και μη κανονικότητας.